

Vida Barac-Grum

DIJALEKTNA LUKOVDOLSKA RIJEČ

U ovom se radu prikazuju riječi lukovdolskoga gorskokotarskoga idioma kao funkcionalne jezične jedinice, koje u svojoj postojanosti i u svojim mijenama, u svojim odnosima prema susjednim govorima pokazuju i svoju povijest i svoje suvremene jezične tendencije. Raščlamba konkretne dijalektne riječi pokazuje i njezino bogatstvo u homonimijskom račvanju i preciznost (raznolikost) u njezinoj sinonimiji.

1. U ovoj analizi polazim prvenstveno od činjenice da su riječi središnja jezična kategorija u tom smislu što su s jedne strane sastavljene od manjih jezičnih jedinica, fonema, a s druge su osnova na kojoj se stvara širi jezični kontekst¹. U raščlambi leksika jednoga konkretnog govornog idioma dvostruka narav riječi – njezin vanjski, fonološko-morfološki oblik i njezin unutarnji sadržaj², koji se iskazuje leksičkim izrazom – omogućuju njezino sagledavanje s različitih aspekata. Dijalektnu riječ možemo promatrati u njezinu fonološko-morfološkom obliku kao rezultat jezičnoga razvoja na određenom govornom području, ali i u njezinu sadržajnom, semantičkom izrazu kao odrazu društvene kulture određenoga kraja. Vanjski oblik toga sadržaja, leksem, kao označitelj stvarnih predmeta ili produkta razmišljanja pojedinaca ili ljudskih grupa označava donekle odjelitu kategoriju³. Riječ – koja u sebi sadržava dvojstvo semantičkoga pojma i leksičkoga izraza – lingvistička je kategorija. Dijalektna je riječ sastavni dio leksičkoga korpusa određenoga jezika, ali samo jednim svojim dijelom ulazi u leksički fond književnoga jezika. Pa i tada vrlo često ne ulazi u svom original-

1 Usp. Benveniste, *Problèmes de Linguistique Générale*, Gallimard, 1966, str. 123: Le mot a une position fonctionnelle intermédiaire qui tient à sa nature double. D'une part il se décompose en unités phonématiques qui sont de niveau inférieur; de l'autre il entre, à titre d'unité signifiant et avec d'autres unités signifiantes, dans une unité de niveau supérieur.

2 Na višoj jezičnoj razini, u frazi, frazemu, ili na rečeničnoj razini osnovna riječ, leksem, funkcionira u svojem kontekstu.

3 Ovi se pojmovi i odnosi donekle različito tretiraju u pojedinim znanostima, filozofiji, sociologiji, ali se krajnji rezultati razmišljanja ipak svode na iste odnose koje razmatra i lingvistika: odnose između predmeta i leksema, označenoga i označitelja.

nom fonološko–morfološkom liku već se prilagođava onoj strukturi koja je prihvaćena kao jezičnostandardna.

2. Leksem izvan govornoga konteksta može biti samo označitelj mogućega semantičkoga polja. On izvan širega govornoga konteksta može biti samo naznaka nečega što bi mogao obilježavati, ali naznaka dovoljno opredijeljena i ograničena da ne može značiti neograničen broj predmeta, pojava ili pojmova. U tom je svojem smislu čvrsto vezan uz govorni idiom. U lukovdolskom govornom idiomu riječ *b'abica*⁴ označava, na primjer, sljedeća semantička polja:

1. Hipokoristik pojma *b'aba*, *st'a:ra m'ama* (= baka); u govornom kontekstu, ali i u izvanlingvističkom zaokruženju, u obraćanju unuke svojoj baki, očituje se značenje ovoga leksema: *B'abica, k'adi si b'i:la?*
2. *B'abica* (= primalja). I opet u govornom kontekstu – tek donekle i u izvanlingvističkom zaokruženju – značenje se objašnjava: *Pr'išla je b'abica – č'e je por'odit?*
3. *B'abica* (= rupa na bačvi): *B'abica je t'o na l'agve*. U ovom trećem primjeru kontekst je dovoljan da objasni značenje i bez izvanlingvističkih okruženja.

Odnos je, dakle, ove riječi prema poruci koju sadržava u konkretnim situacijama lukovdolskoga idioma takav da pokriva nekoliko značenjskih pojmova. Pritom je u sva tri slučaja bitan kontekst za otkrivanje značenja ovih riječi, koje su u homonimijskom odnosu, a samo za neke situacije sam jezični kontekst nije dovoljan. Primjeri su takva odnosa i u riječi *d'anas* (ili *d'anas*). Prvo je značenje na današnji dan: *D'anas bo pr'išal. Od d'anas do j'utre. D'anas 'imamo tež'a:ka*⁵. Drugo je značenje riječi u današnje doba: *D'anas d'a, t'ega n'i: b'i:lo pr'e:di*. Tako je i u riječi *h'iša*. Prvo je značenje soba: *S'i so v j'edne h'iše b'i:li*. Drugo je značenje kuća: *Rod'i:la sam se v 'one h'iše*. Treće je značenje tavan (vidljivo u izvanlingvističkim situacijama): *Gr'e:mo na h'išo*.

Tako je i u daljim primjerima konkretnoga govornoga idioma koje donosim:

Koz'ica. Prvo je značenje mlada koza: *K'oza 'ima koz'ico*. Drugo je značenje lonac s ručkom: *T'o: je koz'ica na šp'orhete*.

Nac'o: Prvo je značenje noćas: Nac'o: bo p'adala g'odina (= kiša). Drugo je značenje noću: *Nac'o: bo pr'išal*.

K'ahlica (deminutiv riječi *kahla*). Prvo je značenje veći ili manji lonac za držanje cvijeća: *T'o: so k'ahlice za r'o:že*. Drugo je značenje posuda za pranje djeteta: *T'o: je k'ahlica za d'e:te pr'at*.

4 U lukovdolskom idiomu nema akcenata, već postoje samo odnosi naglašenost ≠ nenaglašenost i duljina ≠ kraćina. Nosilac tih odnosa je vokal, pa zato naglašenost obilježavam znakom ' ispred naglašenoga vokala u slogu, a duljinu znakom : iza dugog vokala. Zatvorenost vokala bilježim točkom ispod vokala. Otvorenost vokala bilježim znakom , ispod vokala.

5 Odabir među riječima *d'anas* i *d'anas* u sadašnje je vrijeme fakultativan, što znači da isti govornik može za isto značenje upotrijebiti oba, fonološki različita, oblika riječi.

'Oko. Prvo je značenje oko u glavi čovjeka ili životinje: *M'iga 'očima*. Drugo je značenje očica u pletivu: *Pl'etem m'ajo*. 'Oko mi je *isp'alo*.

Takvi se odnosi vide i u drugim kategorijama riječi, a ne samo u imenica. Osnovno je značenje glagola *n'osit* nositi teret ili što slično: *T'p: je sn'op k'at n'osim na gl'a.ve*. *N'osim na r'ama*. Ali riječ se pojavljuje i u značenju upotrebljavati: *Na g'ača smo nos'ili sv'i:traki*.

Dijalektna riječ iza sebe, za razliku od književne, nema podloge u pisanom tekstu i mora se potvrđivati u konkretnim govornim situacijama. Riječi svakoga idioma mogu se različito potvrđivati u govornom kontekstu. Homonimijski odnosi i među geografski blizim govorima mogu biti slični, ali ne moraju biti jednaki. Oni ovise o ustrojstvu riječi i njezinoj govornoj upotrebi. Ali proces je utvrđivanja različitosti identičan. Tako su u susjednom ravnogorskom govoru u homonimijskom odnosu, na primjer, riječi *v'e:k*, stoljeće, čije je značenje posve jasno iz govornoga konteksta: *F četrn'a:jstom v'e:ku*, i *v'e:k*, uvijek, čije se značenje također vidi iz govornoga konteksta: *T'p: je star'i:nsko blo v'e:k*. Ili, također u Ravnoj Gori, *st'a:ri*, u pridjevskom značenju stari (*st'a:ri ald'i* = stari ljudi) i *st'a:ri*, pridjev u imeničkoj upotrebi u značenju preci (*t'p: sa s'ę st'a:ri n'aši nase'l'il*).

3. Svrha je riječi, kao i govornoga tijeka općenito — ali riječi su u govornom kontekstu najistaknutije kategorije — da označe neki predmet, neki pojam i da rječničkim jednoobilježjem toga predmeta ili pojma omogućće na najjednostavniji način slanje i primanje poruka. Na taj je način riječ vezana s nominacijom, imenovanjem nekoga pojma ili nekoga predmeta. To znači da je ona s jedne strane odraz čovjekove analize onoga i onakvoga svijeta kakav ga okružuje, kakvim ga je iskusio i kakvim ga on shvaća, a s druge strane riječ svojim vanjskim oblikom pripada onoj grupi ljudi koja je prihvatila i naslijedila njezin izraz kao označitelja njima razumljivih pojmova. Riječ je, dakle, u tom svom pogledu jednaka radi li se o književnoj ili dijalektnoj riječi. Književna riječ, međutim, ima nekih prednosti pred dijalektnom (ili je barem može imati) zbog svojega pisanog kontinuiteta. Taj kontinuitet omoguććuje joj da se dulje čuva i da se povijesno lakše utvrđuje njezina početna uporaba i njezin razvoj. Dijalektna riječ često i nema svojih starijih pisanih spomenika pa je njezin kontinuitet teže uočljiv, iako u tom pogledu ni svi dijalekti nisu međusobno ravnopravni. Književnu riječ, kao lingvistički fenomen, promatramo u pisanim tekstovima. Dijalektnu riječ nalazimo najčešće u govornom tekstu i najčešće nam samo govorni tekst omoguććava njezinu raščlambu. Najstariji i najsigurniji pisani spomenici dijalektnih riječi u Gorskotarskom kotaru su toponimi⁶, koji su u sebi sačuvali i starinu i nekadašnja

6 Usp. V. Barac-Grum, Prinos lukovdolskoj toponomastici, *Onomastica jugoslavica* 1, 1969, str. 114–117; Toponimija gorskokotarske regije u Hrvatskoj, *Onomastica jugoslavica* 3–4, 1973–1974, str. 23–26; Gorskotarski toponimijski sustavi u usporedbi sa sjevernoprivlaskima, *Raspave Zavoda za jezik XVI*, Zagreb 1990, str. 5–13.

semantička obilježja, danas izgubljena u govornoj upotrebi. Na domaćem govornom izrazu na tom se području tek u razmjerno novije doba pišu pjesme, u kojima se, tek na određen način, upotrebljava domaća riječ. U usporedbi, na primjer, dijalektne govorne riječi u govornom idiomu Lukovdola s dijalektnom pisanom riječi u zbirci »Ognji i rože« Ivana Gorana Kovačića pokazuju se neke očite razlike, u prvom redu fonološke. Upozorit ću samo na neke od njih. Stih Ivana Gorana Kovačića — pisan domaćom dijalektnom riječju — “sonce ima plav škrljak” u lukovdolskom idiomu glasi: *s'ɔ:nce 'ima pl'a:f škrljak*. Ili drugi Goranov stih “sonce zajde na jen breg” u domaćem je izgovoru *s'ɔ:nce z'ajde na j'en br'ɛ:k*. Dakle, u Goranovoj pisanoj dijalektnoj poeziji riječi nisu fonološki oblikovane kao u lukovdolskom idiomu, jer se u njima ne očituje, za lukovdolski govor tipičan, fonološki zakon zatvaranja vokala *e*: i *ɔ*:, a ne očituje se ni prelazanje zvučnih suglasnika u bezvučne u položajima tipičnima za kajkavske dijalekte. A ni izbor riječi u Goranovoj poeziji nije uvijek sasvim dosljedno lukovdolski. Prema mojim se podacima, na primjer, riječ *čehulja* ne upotrebljava u lukovdolskom idiomu, a Goran ju je Kovačić upotrijebio u pjesmi Trgatva. U lukovdolskom idiomu riječ *b'oba* označava bobicu grozda. Postoje i pojedini akcentnatski pomaci, koji su možda djelomično i rezultat izvršenih promjena od Goranovih vremena do danas. Stih iz pjesme Mala trgačica “Još na vust'e slasti čudne so” u izgovoru domaćega govornika danas glasi *J'oš na v'u:ste sl'a:sti č'udne so*, iako i tu riječ *slast* nije tipična za ovaj idiom. O takvim odnosima između lukovdolskoga leksika i Goranove poezije piše i Josip Lisac, donoseći primjer riječi *džžd* u Gorana, koja se u Lukovdolu ne upotrebljava, već pojam kiša obilježava leksem *g'odina*⁷, a u novije vrijeme i književni lik *k'iša*. To pokazuje kako ni poetska dijalektna riječ ne mora uvijek biti posve pouzdana dijalektološka informacija. Fonetski je oblik lukovdolske riječi teško prenosiv u pisani slog i dobrim dijelom nerazumljiv negovornicima toga idioma (što, daka-ko, vrijedi i za druge gorskokotarske kajkavske govorne sustave). Djelomično je i zato razumljivo približavanje domaće riječi nekom općenitijem kajkavskom sustavu.

S druge strane ni piscima dijalektne poezije nije prvenstvena svrha da znanstveno obilježe svoj rodni idiom, već im on služi kao sredstvo da lakše izraze svoje osjećaje, naročito one koji su vezani uz rodni kraj. O takvom odnosu dijalektne poezije i idioma na kojem je pisana govori i Josip Lisac, ističući: “Sasvim je prirodno što dijalektna književnost nije posve ili nije uopće pouzdana kao dijalektološki zapis. U samoga Gorana, kao i u nekih drugih autora, ujedinjeno je nastojanje da pišu liriku na *određenom idiomu* i da stvaraju liriku *naglašene estetske vrijednosti*. Jasno je da dijalektni pjesnici ne stvaraju da bi ostavili po-

7 Usp. Josip Lisac, Problem obradenosti leksika goranskih govora, Hrvatski dijalektološki zbornik 8, Zagreb 1989, str. 65.

uzdanu građu”⁸. Dakle, novija dijalektna poezija lukovdolskoga kraja ne predstavlja onu osnovnu, organsku dijalektnu riječ. Na taj smo način u sagledavanju dijalektna riječi prepušteni njoj samoj. A dijalektni je leksik ipak dovoljno bogat da nam pokaže — čak i sa svojim promjenama, ili, preciznije, usprkos njima — i svoju starost, i svoje dijalektna osobitosti, i promjene koje se unutar njega vrše.

4. Raščlanjujući leksik jednoga idioma dolazimo do zaključka da je unutar istoga govornoga sustava odabir riječi varijantan i ovisi o unutarnjoj potrebi govornika da se izrazi na jedan ili drugi način, neutralnije ili više ili manje ekspresivno⁹. To znači da se za jedan pojam ili za jedan predmet može upotrijebiti i nekoliko riječi. Ipak, ni tu nisu sve riječi u istom položaju. Za seoski narodni život važni pojmovi ili predmeti nemaju nekoliko rječničkih odrednica. To u prvom redu vrijedi za riječi koje označavaju biljke ili životinje, hranu, oblike kućne radinosti. Pri označavanju takvih predmeta ili pojava vezanih uz njih ne smije doći do pomutnje u sporazumijevanju. Osim toga, to su i riječi koje su trajale u kontinuitetu, nisu bile istiskivane drugima i oduprle su se naletu ovom idiomu stranih leksičkih utjecaja. To su, istovremeno, i riječi koje su bliske širem jezičnom hrvatskom području i, većinom, na njemu etimološki i aktualno obilježene kao općehrvatske.

Primjeri takvih riječi iz biljnoga svijeta slijedeći su:

Bl'itva: K'uhamo bl'itvo. Bl'itva 'ima z'r:ńe i p'e:rje. Bl'itva je za pr'asce.

B'ukva: G'oba r'a:ste na b'ukve.

Hr'a:st: Hr'a:st je f š'ume.

J'abuka: P'uno je j'a:buk.

Kon'opla: J'ena rok'õ:vet kon'ople. Pr'eja je ot kon'ople i od l'ana.

Kopr'iva: Kopr'iva isp'eće. Na kopr'iva sòm se isp'ekal.

Krom'a:da: T'õ: je krom'a:da. Č'emo krom'a:do j'est.

8 Isto, str. 65. Usp. i Josip Lisac, O jeziku Goranove kajkavske zbirke Ognji i rože, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 19, 1979/1980, str. 45–59; Jezik goranske dijalektna književnosti, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 21–22, 1983, str. 49–59. Jezične značajke dviju faza Goranove dijalektna poezije, Forum, 1986, 9–10, str. 417–428. Stjepko Težak, Zvuk i ritam zavičajne riječi kao izvor i razlog dijalektna poezije Ivana Gorana Kovačića, Filologija 10, Zagreb 1980–1981, str. 33–51.

9 O tome piše André Martinet u *Langue et Fonction*, Paris 1969, str. 151: *Aucune communauté n'est linguistiquement homogène: il n'y a pas deux personnes qui utilisent la langue exactement de la même manière; la même situation provoquera des réactions linguistique différentes de la part des différents spectateurs; il n'y a pas deux personnes qui utilisent ou comprennent exactement le même vocabulaire.* — Slična su razmišljanja i u Pierrette Jeoffroy-Faggianelli, *Methodologie de l'Expression*, Presses Universitaires de France, 1981, str. 52: *Le langage dispose d'un avoir, la langue, vaste réservoir de mots, dans lequel chacun puise, volontairement ou non, sa propre réserve de mots et de formules, d'idées virtuelles et de clichés.*

Kromp'i:r: Metn'ili smo kromp'i:r dr'q:bni. 'Ovde n'ajviš lu:di kromp'i:r s'a:dijo.

Kukur'iza: Lu:di k'u:rijo v'atro p'olak kukur'ize. Tr'eba kukur'izo k'rhat. Kukur'iza r'a:ste.

Or'eh: Tr'eba or'eh'e t'epst.

Papr'ika: Papr'ika je lu:ta.

R'epa: R'epe 'imamo sl'abo l'etos. R'epo so izgl'obale.

Šen'ica: Šen'ica sl'abo rod'i:.

Z'ę:ļe: J'ę:la sđm z'ę:ļe. Z'ę:ļe se zač'i:ņa z'a:frikom.

Iz životinjskog su carstva nedubletni ovakvi rječnički primjeri, označitelji divljih životinja:

J'azbac: J'azbaci će im pož'erat i z'eleno m'orajo pok'upit.

M'edvet: M'edvet će j'est m'ę:t.

V'u:k: 'Ima v'ukof. F š'ume je v'u:k.

Slijede primjeri riječi označitelja domaćih životinja:

K'oñ: M'i: 'imamo k'oña.

Kr'ava: Kr'avo som doj'i:la. Kr'ava v'oli detel'ino.

M'ačka: M'ačka 'ima r'ę:p. M'ačke n'i: bes r'ę:pa. M'ačka je p'i:šče vj'ę:la za vr'a:t.

P'as: A k'ako f'i:ni p'as je b'i:l. P'as me sk'oro ugr'iznil.

Značajno je također da riječi ili sveze koje označavaju hranu, vrstu hrane ili oblike njezine pripreme spadaju u grupu riječi koje nemaju nekoliko leksemskih likova:

J'u:ha: Zd'ela za j'u:ho. 'Onda je p'osle j'u:he s'a:rma ili f'ijana papr'ika.

F'ijana papr'ika: P'osle j'u:he je f'ijana papr'ika.

S'a:rma: P'osle j'u:he je f'ijana papr'ika i s'a:rma.

J'užina: J'užino gr'ę: k'uhat.

Kr'uh: B'aba n'ę:ma kr'uha. T'u je kr'uh.

Ml'ę:ko: Kr'ava d'a: ml'ę:ko. D'ę:j mi ml'ę:ka.

Pal'ę:nta: Pal'ę:nto j'edemo s k'a:fo.

U ovu grupu riječi još, među frekventnijima u upotrebi, spadaju i slijedeći apelativi:

M'uha: M'uha je p'ala v ml'ę:ko. 'Imamo m'u:h p'uno.

V'i:no: K'abal za v'i:no pot'a:kat. P'opal č'ašo z v'i:no i f k'q:t je b'a:cil.

V'oda: Prin'esi mi v'ode. T'o je k'a:lina v'oda.

Primjeri riječi lukovdolskoga idioma koje sam ovdje donijela spadaju u kategoriju apelativa. No ima i glagola koji pretežito ne mijenjaju značenje u govornom kontekstu, odnosno jedan glagol označava jednu glagolsku radnju. To su najčešće glagoli koji označavaju vrlo specifičnu radnju. Primjeri su za njih:

Blagos'i:lat: Na Vel'i:ko s'oboto blagos'ile se 'ogañ.
Gr'a:dit: Dr'at za pl'ote gr'a:dit.
J'e:cat: 'O:n j'e:ca (= muca).
K'ò:pit: Pr'i nas ne k'ò:pijo (= škope) 'ò:vne do g'odino d'a:n.
Nal'a:gat: V'aļa poč'e:t nal'a:gat 'ogañ.
N'est: N'esedo f k'ò:te na m'u:lu.
Ogr'epst: 'Ali te bo ogr'ebla.
Pof'urit: S kr'opom pof'urimo.
R'udit: J'a: r'udim faž'ò:n. R'udili smo faž'ò:n.

Sasvim je razumljivo da u ovu grupu riječi idu i zamjenice, prijedlozi i veznici, koji moraju biti posve jasni i prepoznatljivi u govornom tekstu.

Dijalektna riječ pokazuje različite mogućnosti u ekspresivnosti prema osobi ili pojmu uz koji je vezana. Riječ može biti neutralna ili više ili manje emotivno obojena. U raščlanjivanju takvih leksemskih odnosa dolazimo do pitanja sinonimike. Sinonimi se — možda i najjače u svojoj dijalektnoj ekspresivnosti — pokazuju kao međusobno ipak različiti. U neutralnom iskazivanju pojam baka u lukovdolskom idiomu očituje se kao *m'ama st'a:ra*. U neutralnom priopćavanju kaže se: *T'ò: je m'oja m'ama st'a:ra*. U nešto ekspresivnijem govoru isti se semantem iskazuje leksemom *b'abica: B'abica, k'adi si t'i:?* Još snažniju emotivnu obojenost sadržava leksem *t'a:jica: T'ò: je m'oja t'a:jica*.

Leksem, dakle, u svojoj samopostojanosti pokazuje i odnos subjekta, govornika, prema subjektu ili objektu svojega razmišljanja.¹⁰

Riječ *m'ati* ne upotrebljava se u neutralnom govoru. Tako oblikovan leksem znači već sam u sebi određenu distanciranost, pa čak i odbojnost ili ljutnju govornika: *'Ova m'oja m'ati n'i: d'obra*. Neutralan je oblik *m'ama (t'ò: je m'oja m'ama)*, a hipokoristički *m'amica: K'adi si b'i:la, m'amica?* Ovaj ekspresivni izraz, koji pokazuje nježnost prema subjektu govornikova razmišljanja, i u govornom kontekstu (čak i bez obzira na izvanlingvističko zaokruženje) ima svoj zasebni leksički identitet bez obzira na sve one riječi koje, formalno, znače istu osobu (majku). Neutralni leksem za oca je *'oča*, a nježniji, prisniji, *t'ata*. Naravno, danas se i u ovom mjesnom idiomu i za oca i za majku u neutralnom ophođe-

¹⁰ O sinonimima književne, ali i dijalektna riječi dosta se pisalo i u našoj i u stranoj lingvističkoj literaturi. Spomenut ću ovdje samo nekoliko radova o tome. Stjepan Babić, Standardizacija — stabilizacija književnoga jezika, Hrvatska jezikoslovna čitanka, Zagreb 1990, str. 257–269. Antun Barac, Veličina malenih, Zagreb 1947, str. 148, 157. R. Katičić, Normiranje književnoga jezika kao lingvistički zadatak, Jezikoslovni ogledi, Zagreb 1971, str. 55. I u stranoj literaturi o tome su pisali lingvisti kao Martinet i drugi. Većina se stavova slaže u tome da pravih sinonima nema na sinkronom planu. U pogledu upotrebe nekih značenjski istih riječi postoji samo različit odnos među pojedinim generacijama, pa će starija generacija upotrijebiti jednu, a mlada drugu riječ. Neko su vrijeme i jednima i drugima poznate obje riječi, ili više njih, ali se starije sve manje upotrebljavaju i pomalo nestaju. Moja istraživanja lukovdolskoga rječnika potpuno se slažu s ovakvim stavovima.

nju upotrebljavaju poimeničeni pridjevi *st'a:ra* i *st'a:ri*: *St'a:ra, n'emoj se j'a:dit! M'uči, st'a:ri! M'oji st'a:ri so d'obri. K'ade ste, st'a:ri, b'i:li?*

Samo su donekle u sinonimijskim odnosima riječi *b'aba* (= starija ili stara ženska osoba: *Iz komed'ije b'abe si sv'e:žedo p'e:so. B'abe k'e: r'ado z'e:vajo, k'e: 'imado ned'u:ho pa z'e:vado*), *ž'ena* (*K'ej ti: gr'eš z 'ovo ž'eno?*) i *ž'enska* (*K'e: vam je 'ona ž'enska d'ole pov'e:dala?*). Riječ *ž'ena* ima šire značenjsko polje od riječi *b'aba*, jer taj leksem označava i nešto mlađu žensku osobu, a riječ *ž'enska* najšire, jer pokriva pojam ženske odrasle osobe općenito. Da je leksem *b'aba* i emotivno blago negativno obilježen, pokazuje i to što se u direktnom obraćanju nitko neće njime poslužiti (ukoliko mu određena ženska osoba nije baka, što je već drugo semantičko polje).

U blisko semantičko polje spadaju riječi *čak'ulat* (*čak'ulala som*), *div'a:nit* (*m'i: div'a:nimo po dom'a:če*), *pov'e:dat* (*k'e: vam je 'ona ž'enska d'ole pov'e:dala?*) i *r'eč* (*r'ekla som*). Prva tri glagola, međutim, pokazuju imperfektivnost radnje, a četvrti perfektivnost. Između tri prva postoje značenjske razlike. *Čak'ulat* znači neobvezatno pričati, brbljati, *div'a:nit* ozbiljnije razgovarati, govoriti općenito, a *pov'e:dat* reći, ispričati što konkretno. Odnos se jasno vidi i u negativno konstruiranom iskazu, kada se za osobe, koje su međusobno posvađene, upotrebljava samo riječ *div'a:nit*: *Ne div'a:nimo se m'i:*.

Do pravih sinonima, međutim, može doći u rječniku lukovdolskoga kraja kada se – na suvremenoj razini – miješaju starija i novija riječ. Ali tada najčešće dolazi do generacijskih razlikovnosti u upotrebi riječi.

5. Proučavajući leksik nekoga kraja ne treba zanemariti rječničke arhaičnosti, koje su važne za proučavanje naše jezične povijesti, a koje se veoma brzo gube, jer leksik je veoma promjenljiva jezična kategorija. Takve su arhaične leksičke zanimljivosti, koje sam bilježila još davnih šezdesetih godina od ljudi tada najstarije generacije u Lukovdolu, riječi kao *h'iša* (sa značenjem soba: *S'i so v j'edne h'iše b'i:li*), ili *mlaj'iš* (sa značenjem dječak: *Mlaj'iš se r'eklo*). U smislu starija upotreba ≠ novija upotreba u opoziciji su riječi *k'usa* (*k'usa smo r'ekli*) i *dol'e:nka* (*dol'e:nka se d'anas r'eče*), koje obje znače potkošulju. U istoj su poziciji *g'odina* i *k'iša*: *D'anas p'ada g'odina. I k'iša se v'eli s'ada*. Starija je, tipična za lukovdolski idiom, riječ *m'e:ļa* (*Gr'e: pos'p:dit m'e:ļa. U z'afrik se d'ene m'asti, m'e:ļa*), ali se upotrebljava i riječ *br'ašno*, preuzeta iz književnoga jezika (*Gr'e:m k'u:pit br'ašno*). U stariji rječnički fond spada i riječ *brag'eše* i njezina varijanta *brag'iše*, koje očitno pokazuju čakavski leksički utjecaj. Za novije je doba tipičnija riječ *g'ače*, a za najnovije *l'ače*. Međutim, prema starom leksemu *brag'iše* nastala je izvedena riječ *brag'i:šnik* (= naramenice) i istisnula nekadašnju riječ za isti predmet – *sv'i:thak*. Primjeri iz govornoga konteksta za ove riječi slijedeći su: *Š'aļe brag'eše – 'ili brag'iše – r'p:bače i otir'a:če. Na g'ača smo nos'ili sv'i:thaki, brag'i:šnik se vel'i: s'ada*.

Riječ *brag'i:šnik* pokazuje da je njezina rječnička podloga, *brag'iše*, u ikavskom obliku, bila uobičajenija, jer je baš ona poslužila kao osnovica za stvaranje nove riječi. Dakle, osnovna se riječ izgubila u govornom idiomu i zamijenjena je novom riječju (l'áče), ali je izvedenica od nje, u drugom semantičkom polju, zamijenila drugu stariju riječ (sv'i:tñak). Tako se s jedne strane riječ *brag'iše* sačuvala samo u svojoj izvedenici *brag'i:šnik*, ali se s druge strane riječ *sv'i:tñak* (također praslavenskog porijekla) na tom području izgubila¹¹.

Slični su se procesi odigrali i s riječima *v'a:s* i *br'ę:k*. Obje su se sačuvale u onomastičkom fondu ovoga govora, s tim da se *v'a:s* u rječničkom korpusu posve izgubila, a *br'ę:k* je izgubio staro semantičko obilježje i dobio novo, općepoznatije i u hrvatskom književnom jeziku, brdo.

U opoziciji su, u smislu starija riječ ≠ novija riječ i leksemi *t'ata st'a:ri* (*vm'rl mi je t'ata st'a:ri*) i *d'ed* (*t'ę: je m'oj d'ed*), *k'ę:šnik* i *k'ę:čñak* (*zub očñjak*), *p'ečica*¹² i *m'aramica*¹³. Zanimljivo je da je u odnosu *p'ečica* i *m'aramica* došlo do zamjene riječi prvenstveno u anatomske rječničkim svezama. Tako je u govornom kontekstu: *Ot skl'ezine je m'aramica ot s'ala*. Ipak je *p'ečica* zadržana i u svezi *t'rбуšna p'ečica*. *P'ečica* se najčvršće zadržala kao riječ u svakodnevnom ophođenju sa značenjem rupčić: *F p'ečico se je s'ę:jknil*. *P'ečica mi je v ž'ępe*. *S'am si d'ę:la p'ečico f ž'ęp*. Smatram da je do ovakvog odnosa došlo zbog utjecaja književne riječi na dijalektu, što znači da je *t'rбуšna p'ečica* > *t'rбуšna m'aramica* direktan utjecaj standardnoga jezika na dijalektu riječ.

Sveze *m'ama st'a:ra* i *m'ati st'a:ra* (tipične za sjevernočakavske govore) zamjenjuju se danas riječju *b'aba* (tipičnom za kajkavsko narječje općenito). Starija riječ *r'ę:ba* zamjenjuje se riječju *opr'a.va*. U govornom kontekstu *r'ę:ba* je još uvijek učestalija: *Nev'ę:sta ima b'ę:lo r'ę:bo*. Ipak, može se čuti i: *Nev'ę:sta ima b'ę:lo opr'a.vo*.

R'obača (narodna ženska nošnja) sastojala se od svojih dijelova koje označavaju riječi: *k'ikļa* (*šir'oke k'ikļę so b'i:le*), *f'ę:rtuh* (*po v'rhu so f'ę:rtuhi*) i *bļu:za* (*bļu:ze s'amo prip'asane*).

Starija riječ *f'urman* (čovjek koji izvlači drva iz šume), prema Skoku nje-mačkoga porijekla¹⁴, zamijenjena je rječju *kirij'a:š*¹⁵, u upotrebi i na hrvatskom istarskom čakavskom i na kajkavskom području.

Kako su u gorskokotarskom kraju (pa i u Lukovdolu) ljudi odlazili u veća mjesta i gradove prodavati po kućama sitnu robu, razvile su se i riječi *hauz'ę:rat* (*hauz'ę:rالی so*) i njezina kasnija hrvatska izvedenica *kuč'a:rit* (*kuč'a:rالی so*). Ve-

11 O etimologiji riječi *brag'iše* i *sv'i:tñak* v. Petar Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, s. v. braga, s. v. svita.

12 Isto, s. v. peča.

13 Isto, s. v. mahrama.

14 Isto, s. v. foringa.

15 Isto, s. v. kirija.

lik je dio gorskokotarskoga stanovništva danas u ekonomskoj emigraciji, pa nije dno od tih riječi nije više aktualna, ali čuvaju u sebi, u slijedu, rječničke utjecaje iz pojedinih povijesnih razdoblja: *hauz'ę:rat* iz vremena Austro-Ugarske, *kuč'a:rit* iz vremena stare Jugoslavije.

Odnos novije naspram starije riječi pokazuju i *sl'a:mńica* i *matr'ac*. *Sl'a:mńica* je riječ koja se zatrla zbog fizičke nestalosti predmeta koji je obilježavala: *Sl'a:mńica je b'i:la, a s'at so matr'aci*.

Međutim, još uvijek postoje predmeti ili pojmovi koji nisu zatrti, a ipak nove riječi preuzimaju značenje starih. Tako je *gr'a:ja* starija riječ za dvorišnu ogradu, ali je njezinu funkciju preuzela novija riječ *pl'ę:t* (obje evidentno pokazuju svoje porijeklo): *Gr'a:ja smo r'ekli, a s'ada je pl'ę:t za dvor'išće*. U istom je položaju nestajanja i starija riječ *lončar'ica* (krpa za brisanje posuđa), koju danas sve više potiskuje *k'rpa: D'e mi t'ę: k'rpo da si ot'erem pos'ę:de; lončar'ica je b'i:la*.

Nekada se štagalj označavao riječju *sk'adań*¹⁶, a danas ga označava riječ *š'ajer*. Starija je riječ za pregaču *z'astor*, koja je očito vezana i uz narodnu nošnju (što se i vidjelo iz ovdje zabilježenih dijelova narodne nošnje), a novija, bliža općenitom kajkavskom rječničkom fondu, *f'ę:rtuh*. Odnos među ovim riječima vidi se iz ovoga primjera: *Z'astor, p'otę se r'eklo f'ę:rtuh*. Starija je riječ *kruž'a:k* za kaput, a *podv'ę:žńa* za vrpcu za vezanje čarapa. Danas su i riječ i njezin sadržaj izvan govorne upotrebe zbog izvanlingvističkih razloga, zbog nestanka predmeta iz upotrebe.

Noviji utjecaji dijalektnih rječničkih mijena zahvatili su i stariju riječ *k'a:hlica* (= lonac za držanje cvijeća), koju sve više potiskuje riječ *t'ę:glica* (*t'ę:glica za r'ę:žice*). Utjecaj standardnoga jezika i ovdje vrši svoj pritisak na dijalektnu riječ.

Nekada su i nazivi za članove obitelji bili razgranatiji: *nev'ę:sta* (bratova žena), *z'ęlva* (muževa sestra), *sv'astika* (ženina sestra), *sv'a:k* (sestrin muž), *dev'ę:r* i *div'ę:r* (mužev brat). Danas sva ta obilježja pokrivaju riječi *š'ę:gor* i *šurj'a:k*, od kojih je *š'ę:gor* u češćoj upotrebi za muške članove porodice, i *šog'ę:rica*, isključivi naziv za ženskoga člana obitelji.

Starija i novija riječ mogu još neko vrijeme funkcionirati sukladno na sinkronom suvremenom planu pa tako privremeno nastaju sinonimijski odnosi. Primjeri su za to u lukovdolskom idiomu riječi *h'itat* i *b'acat*, koje se još i danas donekle sukladno upotrebljavaju, ali još uvijek je starije *h'itat* frekventnije u svakodnevnim priopćavanjima.

Prema starijem *p'ęs* ili *p'as* danas se polako prihvaća i općekajkavski leksem *c'ucak* (*š'ęl je š'ńi:m i c'ucak*). Starija je lukovdolska riječ *bes'ę:da*, ali se sve više čuje i novija *r'ę:č*.

Kad u govoru postoje dvije riječi, povijesno značenjski iste, može doći i do njihova semantičkoga račvanja. To se desilo u paru *c'ura* i *d'ę:kla* (ovaj drugi

¹⁶ Isto, s. v. skadan.

leksem preuzet je iz susjednoga slovenskog jezika). Riječ *c'ura* danas je sačuvana u svom osnovnom prvotnom značenju (*M'ilo se v'idi c'ure*), a riječ *d'e:kla* je promijenila značenje koje je imala u slovenskom jeziku i danas u lukovdolskom govoru funkcionira u značenju djevojke koja pomaže u kući za plaću (*D'e:kla ga je prin'esla d'oma*).

Riječ *gño:j* stara je lukovdolska riječ. Značenja joj se razdvajaju na gnoj u rani, u tijelu (*f č'iru je gño:j*) i na gnoj kao rezultat raspadanja tvari izvan organizma, odnosno i na umjetni gnoj (*k'u:pi vr'ečo gñ'oja*). Mjesto gdje se drži gnoj je *gñoj'išče*, ali u novije se vrijeme može čuti i riječ *đubr'ę:nka*, koja označava pojam betoniranoga gnojišta, pa je po toj svojoj obilježnosti očito naknadno prihvaćen leksem.

Paralelna upotreba riječi za isti pojam vidi se i u odnosima *č'aša* (*p'opal č'ašo z v'i:no*), *gl'a:š* (*gl'a:š rak'ije*) i *št'ampl* (*št'ampl rak'ije*). Najneutralnija je u ovim odnosima riječ *č'aša*, koja je u širokoj i općoj upotrebi, i u smislu označavanja staklenih predmeta koji služe za piće bez obzira na veličinu i u smislu generacijske ujednačenosti. Manja čaša za vino ili rakiju obilježena je leksemima *gl'a:š* (češće u upotrebi u starije generacije) i *št'ampl* (češće u upotrebi mlađe generacije). *Gl'a:š* pritom ima i svoj deminutivni oblik *gl'a:žak*, a *št'ampl* nema, što sve pokazuje da je *št'ampl* noviji leksički utjecaj.

Danas su u sinonimijskom odnosu i riječi *duč'a:n* (*po duč'a:ni se m'ore k'u:pit*) i *štac'u:n*. *Štac'u:n* je u današnje vrijeme već rjeđe u upotrebi, jer ga novija riječ *duč'a:n* potiskuje, ali su ostale njegove izvedenice *štacun'a:r* (prodavač, trgovac) i *štacun'arka* (danas sa značenjem prodavačica).

U istom su, sinonimijskom, odnosu i riječi *b'eštōr* i novija *h'itar*, ali starija je riječ još uvijek češća: *B'eštōr je on. Hitr'ę:ji so j'azbaci nek so l'ofci*.

Riječi *hajd'uk* i *hajduč'ica* starije su uz istoznačne novije *kradl'i:vac* i *kradl'i:fka*: *Pr'išla je ona hajduč'ica ili kradl'i:fka*.

Uz stariju riječ *d'ečko*, češću u govornoj upotrebi, čuje se i *f'ant*. Na današnjoj vremenskoj razini riječi nisu generacijski obilježene, pa se i od starijih i mlađih ljudi mogu čuti iskazi: *D'ečko se je ož'enil. F'ant se je ož'enil*.

Danas je nešto rjeđe u upotrebi riječ *b'ič* nego riječ *korb'a:č*, ali čuju se obje: *D'e mi b'ič. Gr'ę:m s korb'a:čem*.

Paralelno se upotrebljavaju, unutar istoga semantičkoga polja, riječi *l'ajafka* i *tepl'i:fka*, *l'ajavac* i *tepl'ivac*: *T'a: b'aba je tepl'i:fka ili l'ajafka*.

Još i danas je riječ *'okno* osnovna i frekventnija od riječi *pr'ō:zor*, koja ipak polako ulazi i u ovaj rječnički fond: *Č'ez 'okno v'idim. 'Okna na h'iše. Na g'anak pr'ō:zor*.

6. Pogledamo li na riječi lukovdolskoga govora, na one koje nisu općehrvatske, uočavamo da najvećim dijelom pripadaju kajkavskom rječničkom fondu. Ali po svojoj etimološkoj pripadnosti mogu biti i čakavsko-kajkavske, čakavske ili slovenske, a neke se od njih mogu naći i u čakavskim, kajkavskim i slovenskim

idiomima istovremeno. Tako unatoč tome što je lukovdolski leksik u svojoj osnovi kajkavski, on djelomično pripada i široj leksičkoj areji, koja se proteže od sjevernoga hrvatskoga primorja (obuhvaćajući i sjeverne dijelove Istre) i slovenskih primorskih do slovenskih belokrajinskih pa i daljih govora. Zato ne začuđuju leksemi koji se mogu naći i u drugim područjima s drugačijom dijalektnom i jezičnom osnovicom.

Među takve lekseme spadaju:

Br'ine: T'o: je br'ine.

Br'e:nta: Op'rte na br'e:nte.

Gl'obat, izgl'obat: N'odčka — izgl'obano d'rvo f'č'em so d'eco k'p:pale.

Gr'i:nta (koju, premda u osnovi njemačka, nalazimo na širem kajkavskom, na dijelu čakavskoga i na dijelu slovenskoga govornoga područja): *Gr'i:nto 'imaš na r'o:ke.*

Gv'ant (s istim povijesnim putom kao i *gr'i:nta*): *T'o: so gl'isnice za gv'ant s'u:šit.*

J'užina (u lukovdolskom idiomu, kao i u sjevernočakavskim govorima, označava podnevni obrok): *Gr'e:m j'užino k'uhat.*

J'a:dit se (kao i u srednjim i sjevernim čakavskim krajevima znači ljutiti se): *J'a:dim se, j'oš n'i: pr'išla.*

J'e:cat (sa značenjem mucati): *T'a: čl'ovek j'e:ca.*

J'o:kat se (sa značenjem plakati): *Ž'ena se j'o:če.*

Kń'apeša (čovjek bez ruke): *'O:n je kń'apeša, kń'a:st je, n'e:ma r'o:ke.*

Kń'a:st: Kń'a:st je.

Kresn'ica: 'Ona je t'a: kresn'ica (žena koja uoči Ivanjdana obilazi kuće i pjeva ivanjske pjesme).

Krļ'o:t: T'ica 'ima krļ'o:ti.

K'u:rit: Ľu:di k'u:rijo v'atro p'olak kukur'ize.

K'u:rnik: K'u:rnik je na kr'ovu.

Kuš'evat: Kuš'evali so se.

M'ežnar (slovensko-kajkavski leksem njemačkoga porijekla): *M'ežnar posļ'u:ži ž'upnika.*

M'o:ča (mokrina, vlaga): *M'o:če je p'uno.*

Ned'u:ha (astma): *'One 'imado ned'u:ho.*

P'etļar, petļar'ica (riječ se upotrebljava na širem području od gorskokotarskoga, a njemačkoga je porijekla): *T'a: je ž'enska petļar'ica, vav'e:k p'etļa.*

P'etļat (prostiti): *Petļar'ica p'etļa.*

V'e:ja (grana): *St'rla se je v'e:ja.*

Ž'a:ga: Ž'a:gamo z ž'a:go.

Riječi kao *čak'ulat, j'a:pno* upućuju na čakavski leksički utjecaj, a *f'ant* i *d'e:kla* na slovenski.

Štokavski leksički utjecaj manje je očit u ovom govoru, ali ipak se mogu naći riječi koje su preuzete iz štokavskih dijalekata. Č'emer (kožnati pojas), iako balkanski turcizam, očito je došao iz štokavskoga susjedstva, a isto tako i d'a:nka (slijepo crijevo). Primjeri su za ove riječi: Č'emer 'ima 'okolu s'ebe. Na kr'aju deb'ē:lih čr'ē:f je d'a:nka.

Za funkcioniranje leksičkoga sustava nije bitna leksička etimologija. Ona je bitna kao pokazatelj kulturoloških potreba čovjeka koji živi u određenom kraju, čovjeka koji, kad ne može naći označitelja za određeni predmet ili pojam u svo- me jeziku, preuzima stranu riječ da bi označio ono što mu treba. U lukovdol- skom idiomu riječi kao d'ota (= miraz), č'a:mpa (prema talijanskom zampa) i mnoge druge upućuju na onaj mogući leksički element iz kojega se može lako preuzimati riječ. Posredno ili neposredno: preko primorsko-istarskoga leksika ili čak i direktno od ljudi, prolaznika kroz ovaj kraj, ili onih koji su zbog svojih ži- votnih potreba nastavali gorskokotarsko područje.

U pogledu lukovdolskoga leksika, a to vrijedi i za gorskokotarski leksik uop- će, nikada ne treba zaboraviti u kolikoj je mjeri ovo područje bilo povijesno po- dvrgnuto različitim tipovima jezičnoga miješanja, pri čemu su neki organski idiomi pretrpjeli jače utjecaje talijanskoga jezika (Fužina na primjer), a drugi njemačkoga. Njemački je utjecaj – koji je i inače značajan za kajkavsko narječje – u lukovdolskom govornom idiomu i dodatno istaknut. U njemu se pored uop- ćenih kajkavskih germanizama kao kr'ancaļ, c'ofak nalaze i riječi, kulturološki zanimljive zbog svoje starosti i zbog potrebitosti za njima već to u staro doba, kao 'išt'rlē (od njemačkoga Gestell)¹⁷, koja označava dio vratnica, c'imerman, či- ju starost na ovom području bogatom drvom pokazuje i to što je ušla u onomas- tički prezimenski fond, ili br'itof (od njemačkoga Friedhof), koja označava groblje uz crkvu.

Za lukovdolski su govor izuzetno zanimljive njegove stare riječi, od kojih su mnoge slavenskoga porijekla. S jedne strane zato što otkrivaju potrebe ovoga stanovništva u neko staro vrijeme, ali i zato što su na putu izumiranja. Među ta- kve spada riječ vul'a:fka, koju već zatire noviji leksem žn'i:rofka, v'utor (< utor), urez za dno bačve, s'p:lnič (< shodnik), pod¹⁸, riječ koja je već gotovo i nestala, jer ju je iz upotrebe izbacio uobičajeniji i noviji leksem p'ot (pod).

Leksem, ako i ne nestaje posve, može primiti drugačiji sadržaj. Tako danas. u Lukovdolu riječ smog'p:r znači izbočinu na dasci, a osnovno joj je značenje bor kao božićno drveće¹⁹. Primjeri su iz govornoga idioma: Tr'i: smog'p:ra na d'āske. Pridjev, smogor'af, znači hrapav, pun izbočina (za dasku): D'āska je smogor'ava.

17 Za ovaj etimološki podatak srdačno zahvaljujem dr. Valentinu Putancu.

18 Podatak o porijeklu ove riječi dao mi je dr. Valentin Putanec.

19 Petar Skok, Etimologijski rječnik... s. v. smogur. Prema Stjepanu Težaku u ozaljskim govorima smogŕr znači bor. Prema mojim istraživanjima u sjevernoprivlaskim govorima šmogŕr znači izdanke na crnogorici. Možda bi detaljnija istraživanja rasprostiranja ovoga izoleksema (i izo-

Danas su još aktualne i u svom su prvotnom značenju riječi kao *pivn'ica*, *p'uca* (mjehurić na vodi), *p'uce* (dugme), *prišv'arak* (nadimak), *soln'ica* (kutijica za držanje soli), *v'itica* (vjenčani ili zaručnički prsten), *por'q:ka* (vjenčanje), koje, označavajući pojmove s različitih područja života, otkrivaju društveno-civilizacijsku strukturu lukovdolskoga življa.

7. Dijalektna riječ svojim sadržajem odražava i pokazuje socijalne mijene i način života kroz koji su prolazili i kroz koji prolaze njezini govornici.

Iz starijega se lukovdolskoga razdoblja i do danas sačuvala riječ *tl'aka* (*sm'o šl'i na tl'ako*), koja znači obvezatan rad neslobodnoga seljaka na grofovnu imanju. Za razliku od te riječi *k'uluk* znači također obvezatan rad izvan svoga imanja, ali na državnim i drugim područjima, a ne na nekadašnjem feudalnom dobru. Taj je leksem i u poslijeratnom razdoblju (razdoblju nakon drugoga svjetskog rata) značio odlazak na zajedničke radove: *M'orajo k'odit na k'uluk*. U grupu ovih riječi spada i *žrn'a:da* (rad za nadnicu): *Na žrn'a:do gr'ē:m*.

Poput riječi *tl'aka*, koja ima fiksirano povijesno sociološko značenje, takve su i neke druge riječi koje danas predstavljaju još samo sociološke povijesne činitelje. Riječ *stareš'ina* u lukovdolskom rječniku označava – danas više nepostojećeg – seoskoga starješinu, kojeg su birali stanovnici sela. Zanimljiva je i riječ *p'oľak*, koja označava čovjeka koji je, opet nekada – jer danas su i taj običaj i ta funkcija u ovom kraju nestali, ostala je samo riječ – bio izabran da čuva seoska polja. Naravno da ta riječ, pa ni njezino značenje, nisu vezani ni uz Lukovdol ni uz Gorski kotar. Riječ se – u vanjskom obliku ne uvijek jednakom – ali s identičnim sadržajem, proteže diljem gotovo cijeloga hrvatskoga seoskoga područja, od sjeverne do južne Hrvatske. Tako ta riječ, kao i drugdje, i u lukovdolskom kraju pokazuje neiscrpnu potrebu našega čovjeka da se brine o svojoj zemlji i plodovima koje mu ona donosi. Od riječi *p'oľak* u Lukovdolu je izvedena i riječ *poľač'ija*, koja znači (opet povijesno) obvezu, ali i plaću čuvara polja. Riječ se odražava u kontekstu: *Priv'atil sam se poľač'ije*. U tu grupu riječi spada i *b'i:ruš*, nekada činovnik na gospodarskom plemićkom imanju.

Uz tradicionalni gorskokotarski život, život koji je uvijek bio vezan uz šumsko bogatstvo, vezan je pojam riječi *l'ugar* (*'On je l'ugar t'u*). Izvedenica za ženski rod, *lug'arica*, pokazuje tradicionalnost ove rječničke veze s pojmom uz koji je vezana: *lug'arica* je lugarova žena, a ne žena koja se bavi tim poslom. Te se sociolingvističke zakonitosti vežu i uz tradicionalne pojmove *p'utar* (*'On je p'utar b'i:l*) i *p'utarica* (*p'utarica je ot p'utara ž'ena*). Noviji je leksem, za isti sadržaj, *c'estar*. Od te riječi nema izvedenice koja bi označavala cestarovu ženu, što znači da ostaje prazno leksičko polje za ženu koja bi se bavila cestarskim poslom.

semantema) pokazala njegovu drugačiju početnu fazu od one koju navodi Skok; ipak ostaje činjenica da je leksem smogor pretrpio semantičke promjene i na širem jezičnom području od lukovdolskoga, ali i u lukovdolskom govoru.

Tradicionalnu vezu lukovdolskoga čovjeka uz katoličku crkvu pokazuju riječi *p'op* (župnik, ali i svećenik općenito), *domištr'ant* (ministrant), *škr'a:jbica* (kutijica za milodare), *lem'ozija* (milodar). U selu je postojao crkveni odbor (*kđšt'alniki*) i njegov predsjednik — *kđšt'a:lnik*. Crkvi se davalo *l'akno*.

Vezanost uz zemlju i njezinu obradu pokazuju riječi koje označavaju oruđe (lukovdolski *h'alat*) potrebno za obradu zemlje. Tako se uz opću riječ *l'opata* vežu sveze koje preciznije označavaju vrstu toga oruđa i njihovu službu: *l'opata štih'ača* i *l'opata pobir'ača* ('one zav'i:te so pobir'ače).

Riječi *zv'ono* i *zv'onit* tradicionalno su bile vezane uz crkvu, uz njezino zvonu. Prema njima su nastale i frazeološke jedinice: *Zvon'i: na p'ot* (obvezatno odlazanje na rad na putu) ili *Zvon'i: al'arm* (nešto se opasno događa, najvjerojatnije treba negdje gasiti vatru).

Za hladni, snježni gorskokotarski kraj važni su i prozori (u domaćem idiomu 'okna). Značajni su mali tavanski prozori, koje označava riječ *l'i:na*, ili u suptilnijem izražavanju sveza *m'a:lo 'okance*.

Za gorskokotarsko područje kao cjelinu uzgoj vinove loze nije tipičan, jer to je hladan, snježan, a i ljeti maglovit i kišovit kraj. Lukovdol na tom tlu predstavlja jedno od pitomijih mjesta, pa je *gr'p:žde* za njega ipak jedan od izvora dobara. Riječi su koje pokazuju vezu stanovnika s uzgojem vinove loze *t'r:če*, *br'a:jda*, *divj'a:k* (divlja, necijepljena loza). Grozd se dijeli na *z'rno* ili *b'oba* (*b'oba* u nominativu singulara), *petl'ico* (*petl'ica*), koja znači peteljku, i *prir'p:šćić* (dio grozda od peteljke do zrna).

Određeni tradicionalni način života, koji se gubi, pokazuje i sveza *zm'esni kr'uh* (kruh od pšenice, raži, heljde, dakle različitih vrsta brašna) i njezina semantička suprotnost, riječ *pog'ača* (*Pog'ača je d'obra, zm'esni kr'uh n'i: t'ako d'obar*). Tradicionalni kuhinjski predmeti nestaju, zamjenjuju ih novi, pa tako i nove riječi dolaze umjesto starih. *Koz'ica* (vrsta starinskoga lonca s drškom) više ne postoji, a umjesto nje je došla *r'a:jndlika*. Uglavnom više nema ni predmeta koji je označavala riječ *p'ekva* (zemljana zdjela za pečenje), a došli su *pl'eh* i *br'otfan*.

Novi predmeti, novi pojmovi i nove riječi ulaze, dakle, i u tradicionalan život. Odražavaju se izrazima koji u dijalektu vokabular ulaze iz leksika standardnoga jezika. Lukovdolski je govor prihvatio riječi koje označavaju različite vrste biljaka: *belag'onija*, *f'uksija*, *olij'ander*.

Rječnik govornih idioma u nekim svojim segmentima može pokazivati i veću izdiferenciranost za predmete ili pojmove nego književni rječnički izraz. Tako u lukovdolskom idiomu riječ *g'rhlan* označava taj anatomski dio tijela samo u čovjeka, a u svinje je označen leksemom *ršč'a:vac*. Kralješnicu označava riječ *hrpten'ača*, a gornji dio kralješnice je *h'rbat* (*Na h'rptu n'osim p'a mi je t'eško*).

U lukovdolskom su leksiku zanimljive i riječi koje su vezane uz pojmove za obilježavanje djece. Svako dijete je *d'e:te*, ali ono sasvim malo je *b'e:ba*. *B'e:ba* može biti *don'p:sac* i *nedon'p:sac*. Posljednje od mnogo djece je *otr'e:bak*. Ne-

dozr'ę:lac (m.) i *nedozr'ę:lka* (f.) su adolescenti. Izvanbračno dijete — ovisno o jezičnom kontekstu — imenuju riječi *f'ačuk* i *k'opile*. Muško je dijete svojim kumovima *p'iļun*, a žensko *p'iļuna*. *Sir'oče* je dijete bez roditelja; takvo žensko dijete je *sir'ota*, a muško *sirom'a:k*. Roditeljima koji su posvojili takvo dijete ono je *p'astorak* (ako je muško) i *p'astorka* (ako je žensko).

Naziv za stoku je *bl'a:go*²⁰: *St'eļa za nast'irat pod bl'a:go*.

Dosta je bogat rječnik u vezi s peradi, naročito kokošima, koje su, očito, važne i za ovdašnji seoski živalj. Svaka odrasla kokoš je *kok'ę:š*: *Kok'ę:š šč'ę:fļe, z'oblę. Pad'ela za kok'ošam z'obat*. Mlada kokoš koja još ne nese je *č'ukica*: *Č'ukica bi sp'at šl'a*. Mlado od kokoši je *p'i:šče* (u govornom kontekstu: *M'ačka je p'i:šče vj'ę:la za vr'at*), ali u malo slobodnijem kontekstu semantem je obilježen izrazima koje govornik svjesno bira, *pišč'ę:nęc* ili *pišč'ę:nęc*. Mužjak od kokoši je *k'okot* (u nekim drugim gorskokotarskim krajevima je *p'eteħ* ili slično), a deminutivni oblik *kokot'i:čęk*. U govornom kontekstu zabilježila sam: *T'o je k'okot. Kokot'i:čęk 'ima r'ę:žico vel'i:ko*. Jaje koje se stavlja u kokošje gnijezdo je *podl'ę:žęk*. Grlo u kokoši i peradi je *požer'ak*.

U lukovdolskom se kraju uzgajaju ovce. Ženku označava riječ *'ofca*, a mužjaka *'ovan*; *j'ańe* je mlado od ovce, *j'ańica* je ovca stara oko godinu dana, a *j'a:ńac* je veće janje.

Opći naziv za divlju životinju je *zv'ę:r*: *'Ima zv'ę:ri sakoj'ake*. U Gorskom kotaru doista ima divljih životinja, pa njihovi nazivi u svakodnevnom vokabularu nisu samo iz knjiga: *pr'asac d'i:vi, j'azbac, s'rna* i *sri'a:k* (*V'iše je s'r:n nek sri'a:kof*), *v'u:k*.

U obližnjog Kupi hvataju se i ribe: *plat'ica, sul'a:k* (som), a *č'u:n* označava riječni čamac.

U sociološkom smislu zanimljiva je riječ *r'i:bež*, vrsta luči napravljena od izdubene repe ispunjene lojem ili mašču. Upozorava na vrijeme kada nije postojalo električno svjetlo, a narod je bio presiromašan za svijeće ili drugu vrstu osvjetljenja. *R'i:bež* nalazimo u ovakvom govornom tijeku: *R'i:beži so b'i:li. Pr'i tom so d'elale i pr'ele i tk'ale*.

8. Riječi jednoga govornoga idioma većinom nisu strane njemu bliskim idiomima istoga jezika, iako svaki idiom može imati neke svoje leksičke specifičnosti. U lukovdolskom se idiomu tako na primjer ističe riječ *h'ujcat* — njihati — kojoj je osnova onomatopejska i ista kao i u nekih drugih hrvatskih riječi (hučati, hujati i sl.). Semantički je, međutim, najudaljenija od svih tih riječi u istom onomatopejskom polju.

Normalno je da lukovdolski idiom u svojem aktualnom rječničko-semantičkom fondu ima općepoznate kajkavizme i općepoznate riječi koje su prilagođene

²⁰ Prijenos značenja u riječi blago (stoka) gotovo je redovit u rječnicima naših dijalekata, a sociolingvistički je potpuno jasan.

fonetsko–morfološkom sustavu ovoga idioma (npr. *m'ěžnar*, *pr'i:t*, *pr'ò:jt*, *r'aca*, *s'ahnit*, *vav'è:k*, *vd'a:t se*, *v'èlača*). Zato i u usporedbi s nešto istočnijim ozaljskim govorima ima leksema koji su im zajednički ili bliski, i to i oni koji nisu općekajkavski. Donosim nekoliko primjera: *kabl'è:nik* (Lukovdol), *kablènik* (ozaljski govori); *k'ò:čn'ak* (Lukovdol), *kočnák* (ozaljski govori); *k'ò:cen* (Lukovdol), *kòcen* (ozaljski govori); *kop'i:tac* (Lukovdol, u kojem je značenje nešto drugačije nego u ozaljskom govoru; riječ nalazimo i u primorskim govorima), *kopitòc* (ozaljski govori), *kol'a:rda* (Lukovdol), *korálda* (ozaljski govori).²¹

Između gorskokotarskih idioma Lukovdola i Severina na Kupi gotovo da i nema leksičko–semantičkih pomaka. Oba su govora i leksičko–semantički i svojom fonološko–morfološkom strukturom veoma bliski, pa su i čakavski utjecaji, odnosno utjecaji primorskih i istarskih govora, podjednako značajni za rječnik i jednog i drugog govornog idioma. Ali zato je zanimljivo promatrati različitosti u rječničkim ostvarajima kad se krećemo od lukovdolskoga područja na zapad Gorskoga kotara. Riječ “znati” u prvom licu singulara prezenta u Lukovdolu glasi *zn'a:mo*. Tako je i u lokvarskom idiomu: *zn'amo*. U Lukovdolu bližoj Ravnoj Gori, ali u mjestu koje je povijesno bilo pod jačim slovenskim utjecajem, ova riječ glasi *v'è:ma*, a u gerovskom idiomu *v'eimy*. Zanimljivo je isprepletanje leksema *kr'i* i *k'r:f*. Riječ *k'r:f* govori se i u Lokvama (*k'rf*), ali i u Gerovu (*k'rf*), Čabru, Delnicama, Brodu na Kupi i Prezidu; riječ *kr'i* obilježava na ovom kajkavskom području samo Ravnu Goru. Takvih leksičkih isprepletanja ima još. U Lukovdolu je *č'i:r*, pa tako i u Lokvama, Delnicama, Brodu na Kupi ili Čabru. Za razliku od ovakvih rječničkih ostvaraja u Ravnoj Gori je *t'ò:r*, a u Gerovu *tv'u:r*.

Zanimljivo je šarenilo na ovom području u rasprostiranju riječi 'nosnica'. U Lukovdolu je *šk'uřica*, a *nosn'ica* je u Lokvama. I u Ravnoj Gori i Gerovu je *nasn'ica*, a u Brodu na Kupi *nusn'ica*. Ako ovdje zanemarimo fonološke razlike među pojedinim govornim sustavima, razloge koji utječu na različite fonetsko–fonološke oblike riječi, lukovdolska se riječ *šk'uřica* ističe svojom leksičkom različitošću od većine ovih istoznačnih riječi na gorskokotarskom kajkavskom području. Drugačiji je leksem za pojam nosnica još i u Čabru (koji je, u fonetsko–fonološkom pogledu, najbliži gerovskom jezičnom sustavu), gdje leksem glasi *j'amica* i *l'ukna*.

Različite leksičke odnose vidimo i u semantema 'plačljivac'. U Lukovdolu je leksem za određivanje toga pojma *cm'izdravac*, a isti je leksem za taj pojam i u Ravnoj Gori. Dalje prema zapadu, u Lokvama, još uvijek je isti leksem, ali već u Brodu na Kupi javlja se nova riječ, *zaj'ò:kanac*. Zapadni se kajkavski govori Gorskoga kotara, u pogledu ove riječi, razlikuju i od istočnih govora, ali i međuso-

²¹ Riječi iz ozaljskih govora upotrijebila sam prema podacima koje u svojim radovima donosi Stjepko Težak.

bno. Tako je u Gerovu *patul'enac* (s jasnom etimološkom osnovicom u tuliti, potuliti), a u Čabru *j'ukca*.

Različiti međudijalektni rječnički utjecaji očituju se i u semantemu 'govorit'. Prema lukovdolskom *div'a:nit* u Lokvama, Brodu, Gerovu i Ravnoj Gori osnovni je leksemski lik *gov'orit*, koji se tako ostvaruje u Lokvama, a u drugim se govornim idiomima realizira sukladno s fonološkim zakonima svakoga pojedinoga idioma (*gav'ourit* u Ravnoj Gori, *gav'arit* u Čabru itd.).

U nekim osnovnim riječima kao što su glava, ruka, noga, mozak i sličnima, osim fonoloških, nema razlika među istim osnovnim riječima. To znači da se leksem *gl'a:va* ostvaruje u Lukovdolu, a *gu'a:va* u Gerovu, *gu'a:va* u Ravnoj Gori itd. Već se jače razlike uočavaju u riječima za označavanje ljudi ili rodbinskih odnosa. Prema lukovdolskoj riječi *c'ura* u Lokvama je *div'ɔ:jka*, ali u Ravnoj Gori je *d'ekle*, a u Čabru *p'unca*. U Gerovu je *d'e:kle*, a u Brodu na Kupi *dyv'ɔ:jka*. Mladić je u Lukovdolu *d'ečko*, a već u Lokvama je *f'ant*. *F'ant* je i u Ravnoj Gori, Brodu na Kupi, Gerovu i Čabru. Riječ *gv'ant* širi se i dalje od Lukovdola, ali ne jednolično. U Ravnoj Gori i u Lokvama je *r'ɔ:ba*, u Brodu na Kupi je ponovo *gv'ant* (uz *r'ɔ:ba*), a *gv'ant* je i u Gerovu i Čabru. Na ovom miješanom području, dakle, ne mogu se povlačiti čvrste izoleksemске granice; granice prostiranja jedne riječi se prekidaju, ali zatim se riječ ponovno javlja na nekom nešto daljem govornom području. Sve ovisi o jačim rječničkim utjecajnim zračenjima jednoga od govora koji se miješaju, odnosno o naglijem ili sporijem prekidu jednoga utjecaja. Rječničke granice, kao što se vidjelo iz ovih primjera, nisu za sve različite riječi iste. U Ravnoj Gori je *r'ɔ:ba*, ali *d'ekle* i *f'ant*, a u Brodu na Kupi je *gv'ant* (pored *r'oba*), ali *dyv'ɔ:jka* i *f'ant*.

9. Naravno da se samo na osnovi riječi ne može utvrditi pripadnost jednoga govora nekoj od dijalektnih grupa, a u slučaju hrvatskoga jezika jednom od naših narječja. Samo jedan element govorne strukture nije ni u kojem slučaju dovoljan da bude odrednica govornoga sustava. Ponajmanje je to dijalektni, govorni leksik. Ali dijalektni leksik jednoga idioma, pa tako i lukovdolskoga, pokazuje lingvističku i izvanlingvističku prošlost govora i njegovih govornika, pokazuje lingvističke i izvanlingvističke mijene kroz koje je prolazio govor i ljudi koji ga govore. Sa svojim sličnostima i razlikama prema susjednim govorima leksik se očituje kao živo jezično tkivo koje se mijenja, prilagođuje potrebama sporazumijevanja, a ipak je, premda ne uvijek čvrsto, vezan i uz svoju leksičku prošlost onim riječima i izrazima koji su još sačuvani u suvremenom leksičkom izrazu. Sa suvremenim životom, međutim, ne gube se samo stare riječi koje potire suvremeni život i književni jezik, već i neki pojmovi, predmeti, pa je normalno da moraju nestati njihovi označitelji: riječi koje ih predstavljaju. Zsigurno je mnogo riječi već izgubljeno, nestalo, ali i one koje još postoje pokazatelji su kako i stara dijalektna riječ ne mora uvijek i zauvijek utrnuti.

Summary

DIALECTAL WORD OF LUKOVDOL

In the article the dialectal vocabulary of Lukovdol in Gorski kotar is analysed. It is shown that many of the older words have been replaced by the new ones, but there are still enough of the older words in the memory of people, especially old inhabitants, that show the style of life in this region in the history. Many new words from the literary Croatian language have entered into native vocabulary, which is, in its base, kajkavian, but with some of chakavian and slovenian lexical elements. The problem of homonymix and synonymy has also been taken into considerations.